

Сый берилу

Казбек Коков республиканы автомобильчилерин байрам бла алгъышлагъангы

Автомобилистни кюню октябрь айны ахыр ыйых кюнюнде белгиленеди. Быйыл ол 25 октябрьге тюшгенди. Аны автомобиль эмда шахарны пассажир транспортунда урунганла, ветеранла да байрамлайдыла. КъМР-ни Башчысы **Казбек Коков** ол байрам бла Къабарты-Малкъарны автомобильчилерин алгъышлагъанды.

«Регионда жашау ырахатлыкъны жалчытыуда бек керекли эмда къыйын да бѐломледен биринде урунганланы барысын да жюрегимден къызыу алгъышлайма. Ма аланы профессионал усталыкъларына бла жуаппылыкъларына кѐре болады автомобиль эмда шахарны пассажир

транспортуну тыйгъычсыз эмда тынгылы ишлеулери.

Транспорт бла жюкле, адамла ташыу республиканы экономикасыны баш бѐломлеринден бириди. Россейни къарыусуландырыр мурат бла этилген санап-саны болмагъан санкциялагъа да къарамай, транспорт бѐлом таукел айнып барады.

Къыралыбызны башчылары жюклени эмда адамланы ташыу игилене, кюч ала барырларына дайым къайгъыргъанлай турадыла, тийрелени араларында байламлыкълагъа, инсанланы керекли жерлерине чырмаусуз жетерлерине себеп болгъан мадарла этедила.

Транспортну шѐндюгю ишлеу халы тюрлене барады: кесибизде жарашдырылгъан жангы цифралы амалла сингдириледиле. Аланы хайырындан жолда жюриуюно къоркъуусулугъун кючлерге, жюклени чырмаусуз ташыргъа, адамла жолда ачымазча этерге онг чыккъанды.

Автомобиль эмда шахардагъы пассажир транспорт адамлагъа къуллукъ этедила, ол себепден не уллу хурметте да тийишлиди.

Автомобиль бѐломде урунганланы барысына да кийик саулуку, монглуку эмда ахшылыкъла тежейме! Хар биригиз да ишигизден къуанчырча болугъуз!

Парламент

Агет-тѐрелеге кертичи бола, келир жюзжыллыкъгъа ышаннгылы къарайдыла

Черек районда Зарагиж эл къуралгъанлы 100 жыл толгъанына аталгъан къууанчлы жумушла бардырылгъандыла. Районну жашауунда магъаналы иш жамауатны бирлигини, тамата тѐлюлени тѐрелерине кертичиликни белгиси болгъанды.

Тарых шартлагъа кѐре, 1925-1926 жыллада эрттегили къабарты эл Жанхотоводан (бионолюкде Псыгасу) жер аз болгъаны бла байламлы 230 юйор бу жерлеге кѐчгенди. Элли къуралгъан кюнюне уа 1926 жылы 16 сентябры саналады – Къабарты-Малкъар Автоном округну ара айыруу комиссиясы эл совет къуралгъаныны юсюнден оноуну къабыл этген кезинден.

Байрам жумушлагъа КъМР-ни Парламентини башчысы **Татьяна Егорова**, аны орунбасары **Мурат Карданов** да къатышхандыла, деп билдиргендиле бизге законла чыгъарыуучу органы пресс-службасындан.

Республиканы Правительствосуну таматасыны орунбасары **Марат Хубиев** Къабарты-Малкъарны Башчысыны зарагижчилени байрам бла алгъышлау сѐзюн окъугъанды.

Татьяна Егорова, жамауатны аллында сѐлеше, 100 жыл сыйлы, адамланы къадыры, магъаналы жумушланы бла жетишимлени заманы болгъанын чертгенди.

- Бу жыллада Зарагиж сынаулу, аны бла бирге уа къыйматлы жолну ѳтгенди: тѐреле кючленгендиле, жа-

шау къуралгъанды, туугъан журтларына сыймеклик къуру сѐзле болмагъан тѐлюле ѳсгендиле. Зарагижде Къабарты-Малкъарны атын битеу къыралгъа, андан да тышына белгили этген адамла туугъанлары бла ѳхтемленебиз. Ала иш кѐл-люлюкери, маданиятда, спортда жетишмилери бла Россейни бай хазнасына къошумчулукъ этгендиле. Аланы арасында белгили дирижер Юрий Темиркановну битеу дунияда танылдыла. Борис Утижев миллет маданиятны кесини чыгармалары бла бай ѳтгенди, грек-рим тутушудан олимпиада чемпион Мурат Карданов а хорламгъа итিনিулукъ бла тарыхда ыз кыйогъанын кѐргюзтгенди.

Бу тизме андан да узунду, зарагижчилени хар тѐлюсю

да элли бай тарыхына кесини къошумчулугъун этгендиле. Бюгюн а сиз аланы тѐлерин андан ары бардырасыз: районну жашауна кытышасыз, социал инфраструктураны, халкъ мюлкю айнатасыз, эл ѳсѐрча, байыкъланырча, келир тѐлюле къолайлы жашау этерча мадарла толтурасыз,- дегенди сѐзюнде Парламентни башчысы.

Татьяна Егорова юбилей жылда жангы жетишимле, ахшы тюрлениуле боллукъларына ышаннганын айтханды: - Хар юйюрге да къолайлыкъ, насып тежейме, жаш тѐлю айныу онглары мында кѐрсюнтле, таматала уа намысны, къайгъырыуукъну сезсинле. Республиканы бу айтат эли мындан ары да айнып, ахшы ишлени, жети-

шимлени жери болсун. Саулукъ, насып, жетишимле эм тамблагъы кюнюге ышанулукукъ тийейме. Байрам бла!

Законла чыгъарыуучу органы башчысы Зарагижни айнытыугъа юлюш къошханлары эм кѐп жылланы бет жарыкълы урунганлары ючюн Б.К.Утижев атлы орта школну физикадан устазы Хасан Сабановха эм «Россети Шамал Кавказ – Каббалкэнерго» акционер обществону бѐлюмюно ток ызлагъа башчылыкъ этиу жаны бла араны таматасы - тамата инженерни оператив-технология эм шѐндюгю болумлада башчылыкъ этиу жаны бла орунбасары **Аслан Темирканов**ха Парламентни Сыйлы грамотасын бергенди.

Туугъан эллерин айнытыугъа къыйын салгъанлары ючюн педагогика илмуланы кандидаты, Х.М.Бербеков атлы Къабарты-Малкъар къырал университетни доценти, КъМР-ни билим берюуюно сыйлы къуллукъчусу, педагогика жарыкъландырууну отличниги **Мая Карданова**, физико-математика илмуланы доктору, профессор, математиканы бла естестволу илмуланы институтуну кафедрасыны илму башчысы, КъМР-ни илмуларыны сыйлы къуллукъчусу **Арчил Журтов**, Б.К.Утижев атлы орта школну сабий садны тамата юйретюсю **Римма Шереуева** Парламентни башчысыны ырызайлыкълына тийишли кѐрюлгендиле.

Эллилени байрамлары бла Черек районну таматасы **Къулбайланы Алан**, министерстволаны бла ведомстволаны, Урван, Зольск, Терк районланы келечилери алгъышлагъандыла.

Урунууну ветеранларын, кѐп сабийли юйюрлени, Зарагижни жашаууна, айныууна къыйынларын салгъанланы алгъышлау ол кюнюно бютюнда жарыкъ этгенди. Чыгармачылыкъ коллективле, фольклор ансамбльле эм жычыла халкъ тепсеулени кѐргюзтюп, жырланы айтп, байрамгъа къатышханлары кърсларына тийишли болгъандыла.

Школда уа «Элли тарыхы: адамла эм жумушла» кѐрмюч ишлегенди. Архив суратла, документле элли тарыхыны юсюнден хапарлагъандыла. Миллет хазнаны, кийимлени, мюлкде хайырланган затланы кѐрмючюне уа бютюнда уллу эс бурулгъанды.

Къонакълагъа бла эллилеге бай программа хазырланнганды: тюрлю-тюрлю усталыкълагъа юйретю, миллет аш-суу бла сыйлау, спорт эришиуле. Байрамны ахырында «Туугъан элим, жашна!» концерт бардырылгъанды.

Зарагижни жюзжыллыкълына аталгъан къууанчлы жумушла эл тарыхына, тѐрелеге кертичи болгъанын эм келир жюзжыллыкълы ышаннгылы къарагъанын кѐргюзтгендиле.

табрьская орамлагъа асфальт салгъандыла. Алай бла, Къашхатауну тѐбен жанында ишле бошалгъандан сора, огъары жанында жумушла къолгъа алыныркъдыла. Ол санда Къадыр улу орамда жангы кѐлпюрге да асфальт салыныркъдыла.

Ызы бла Уяна улу орамны да жангыртып, жангы излемлеге келиширча этерикдиле.

Эсге сала айтсакъ, ремонт баргъан ѳбъектледе ишни тынгылылыкълына ведомствону келечилери бла бирге жамауатчыла да дайым эс бургъанлай турадыла. Ол а ишле ачыкъл халда бардырылгъанларына шагъат этеди. Бир тюрлю кемчилик ачыкълсанла, созмай, кетерирлери изленеди. Хайырланыргъа хазыр жолла да комиссия къарамай ачылмайдыла.

КУРДАНЛАНЫ Сулейман.

Эл мюлк

Кюзлоклеге урлукъ саладыла

Къабарты-Малкъарны районларында, эл мюк управленийларындан билдиргенлерича, бюгонлюкде кюзюклени 35,5 минг гектарына неда 50 процентден асламысына урлукъ себип бошагъандыла. Андан будайгъа – 14, арпагъа – 12,5 эм рапсха 9 минг гектар жетеди.

Мюклени барысында да ырыскы-техника бла жалчытыу игиди, урлукъну да ГОСТ-ха келишгенин эмда кѐ-

сибизде жарашдырылгъанын хайырланадыла, минерал семирткичле да салынмай къалмаидыла. Жаныуарладан бла аурууладан къорууларча мадар да этиледди. Саулай алып айтханда, кезиюлю ишлени бардырыргъа бир тюрлю тыйгъыч жокъду, хауа болум чырмамаса, ишлени агротехника болжалдан кѐч къалмай бошаргъа мурат этиледди.

Малчылыкълда ахшы кѐрюмдюле

Эсеплеге кѐре, быйылны башындан бери Къабарты-Малкъар эл мюлкде жетишимлери бла Шимал-Кавказ федерал округда экинчи жерни алады. Алай бла, бытыр бу заман бла тенгледирген-

де, 100,3 процент ѳсюм барды, деп билдириледи КъМР-ни Эл мюлк министерствосуну пресс-службасындан.

Бютюнда иги кѐрюмдюле малчылыкълда эсленедиле. Сагъынылгъан кезиюде ту-

уар эмда юй къанатлы этден союлмагъан аурулукълда 84,3 минг тонна сатылгъанды неда 1,6 процентге кѐп. Ол санда къыймаладан 0,5 минг тонна чакълы чыгъарылгъанды. Ол да бытырдан 32,2 процентте асламды. Алай бла бюгонлюкде республика СКФО-да эт чыгъарыу жаны бла биринчи жерни алады.

Аны бла бирге кефирден, ичрге жараулу сютден эм бишлакълдан бла хумужудан да 13,4, 10,8, 10 процентге кѐп сатылгъанды.

Етмекден бла булкаладан, макаронладан да 16,8 эм 1,8 минг тонна чыгъарылгъанды. Алай бла эки къауумда да ишни ѳлчми бытыргъы кѐрюмдюлеге кѐлишеди.

Саулай алып айтханда, сагъынылгъан кезиюде промышленный халда ашарыкъладан 105,8 процентте аслам сатылгъанды.

МАГОМЕТЛАНЫ Сулейман.

Жетишим

Толкъун къарсла – ырызайлыкълны белгиси

Бу кюнледе Сотталаны Къаншауну атын жюриутген «Минги-Тау» халкъ тепсеу ансамбль Тюркде фестивалгъа къатышып, жети-

шимли болуп къайтханды. «Уллу жюрек ырызайлыкъл бла чакъларабыз «Минги-Тау» халкъ тепсеу ансамбльни», - деп жазгъан эдиле

фестивальны къурагъанла.

Тепсеуюно эмда макъамны онунчу халкъла аралы фестивалы Сиде шахарда бардырылгъанды. Тюркде болган тогуз кюнюно ичинде тепсеучолиербиз, хазна къалмай, хар кюнде да къараучуланы эслерин аламат тепсеулери, ариу миллет кийимлери бла кеслерине бурур ючюн къалмагъандыла. Ала «Даурбасчы къызла», «Кечеле» тепсеулерин элтген эдиле. Хар сахнагъа чыгъып, тепсеп бошагъандан сора да, къараучула толкъун къарсларын къагъа, ала жангыдан сахнагъа чыгъарларын тилей эдиле.

«Минги-Тауда» тепсеген къызчыкъла бла бирге Тюркге ансамбльни башчысы Къарчаланы Раиса, къобузу Башияланы Фатимат, сабийлени аналары да баргъандыла. Ала беш жупдузлу къонакъл юйде тургъандыла. Тепсеулеринден бош заманларында къонакълбайла къонакъларын шахарларыны айтат жерлерине элтгендиле, тарыхларындан хапарла да айтхандыла.

Ансамбль фестивалыны эм сыйлы саугъасына тийишли болуп къайтханды.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

Жазыпыу-2027

«Айтхылы адамларыбызны юслеринден окъусам, къууанама, ѳхтемленеме»

Запасдагъы офицерлени «МЕГАПИР» миллет ассоциациясыны Къабарты-Малкъарда бѐлюмюно башчысы Атайланы Жашарбек кеси бардыргъан тюрлю-тюрлю ишлеге «Заман» газетни журналистлерин да чакълармай къыймаиды, газетге да жаздырады, аны сыйон окъууанын да айтады.

- Кѐп жылланы тюрлю-тюрлю шахарлада къуллукъ этерге тошюп, ана тилибизде чыкълган газетибизни кѐрюр, окъур акалым болмагъанды, - дейди ол. - Отставкага чыкълганы уа, «Заманнга» уллу эс бурама, дайым окъуйма, республикада болгъан затланы юслеринден хапар билеме.

Ана тилде чыкълган газетибизни аскерчилеге бютюн уллу эс бургъаны манга бек хычыуун кѐрюнеди. Бусагъатда энчи аскер операциягъа къатыша тургъан жашларыбызны юслеринден жазылганыны сыйон окъуйма. Ала анда аскер борчларын жигитлеча толтургъанлары бла ѳхтемленеме. Ол жашланы ата-аналары, жууукълары, тенглери да тансыкълап, ѳхтемленип окъууанларына, газетте ырызды да болгъанларына ишекисзме.

Андан сора да, фахмулу жазыучуларыбызны, поэтлерибизни, маданиятха къуллукъ этген

адамларыбызны, алимерибизни, врачларыбызны, устазларыбызны юслеринден да газетде жазыла тургъаны бек магъаналы. Аланы да окъуп, арабызда аллай адамларыбыз болгъанларына къууанама, жюрегим кѐтюрюледди.

Ана тилибизде чыкълган аллай газетибиз болгъанына барыбыз да къууаныргъа эмда анга тутхучулукъ этерге керекбиз. Келигиз, хар бирибиз да, заманын оздурмай, «Заманнга» жаздырайыкъл!

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

Жерчилукде урунганла бла ачыкъл ушакъл

Кѐп болмай Къабарты-Малкъарны Эл мюлк министерствосуну болушлугъу бла «Мени бизнесим» ара Черек муниципал районну администрациясында эл мюлкде урунганлагъа кыралны жанындан къааллай билеклик этилгенини юсюнден билдирир мурат бла семинар бардыргъанды. Анга КъМР-ни финанс-экономика департаментини, агропромышленный комплексге къырал болушлукъ тапдырыу жаны бла бѐлюмюно, Экспортха себеллик этген араны таматалары **Людмила Кайтукова**, **Рустам Киялов** эм **Хадижа Абидова** болгъандыла.

Тюбешиюне кезиюнде спикерле жерчилукде урунганлагъа субсидия алыуун онгларыны, ол санда грантла бла учуз ѳнкючле берген програм-

Черек райондан

малагъа къалай къатышыргъа жарагъаныны юсюнден толу хапар билдиргендиле. Аны бла бирге аслам эс жерлешлерибиз чыгъаргъан затланы тышына жиберирге болушхан араны ишине да эс бурулгъанды.

Саулай алып айтханда, тюбешию ачыкъл халда ѳтгенди. Предпринимательле експертлеге кѐп тюрлю соруу берип, алагъа тынгылы жуаупла алгъандыла. Аны бла бирге магъаналы эсгертиле да этилгендиле.

Ахырында семинарны къурагъанлагъа эм аны бардыргъанлагъа да Черек районну эл мюлк бѐлюмюн, саулай экономикасына да айнытыугъа къошумчулукъ этгенлери ючюн муниципалитетни администрациясы ырызайлыкълыгын билдиргенди.

Эллилеге таппыкъгъа

Бюгонлюкде «Жашау этерге инфраструктура» миллет проектни чеклеринде «Къабарты-Малкъарны транспорт бѐлюмюн хар жаны бла айнытыу» программагъа кѐре, Къашхатауда талай жолгъа тынгылы ремонт этиле турады.

Жууукъл заманда Къадыр улуну эм Черкес улуну атларын жюриутген орамланы жангыртыу ишлени чеклеринде Мечи улуну орамны да 200 метр чакълы кесегине эки къат асфальт салыныркъды.

Алгъаракъллада да жолчула Чечен улуну бла Ок-

Окътутуу ишге жангы излемлени тири кийире

2 бет

Жети атагъа дери санаргъа...

3 бет

Фахмусу бла эсде къалгъангы

3 бет

«Сурат кюзюгю, хар къарагъан энчи бир магъана табарыкъды»

4 бет

Жамауат палата

Ёксюзлени фатарла бла жалчытыуну юсюнден барзъангы сёз

Къабарты-Малкъарны Жамауат палатасыны советини жыйылыуунда республикабызда ёксюз эмда ата-аналары къарамай къойгъан сабийлени жашау журтла бла жалчытыу къалай баргъанын тинтгендиле. Аны юсюнден билдирюле бла жарыкъландыруу эм илму министрни орунбасары Мокъаланы Ачемез, Нартанда ёксюзле тургъан юйно директору Алисултан Алишанов, акъылбалык болмагъанланы эмда жаш адамланы ишлери жаны бла къырал законодательствону толтурулур ючюн жууаплы прокурорну болушлукъчусу Ахмед Татаров сёлешгендиле.

Магометланы Сулейман

Мокъаланы Ачемез, сёзон башлай, ёксюзлени фатарла бла жалчытыу кёп жылланы ичинде магъанасын тас этмеген жумуш болгъанын белгилегенди. «Аны тийишлисича толтурур мурат бла энчи программа къабыл кёрюлгенди. Болсада бу иш чырмаулуду. Бек биринчиден, бир юйде алагъа фатарладан 25 процентден кёпню бёлюрге жарамайды, аланы ёлчмелерине, санитар халларына да эс бурулады. Юйле 50 жылдан тозурамазгъа, оюлур чекге жетерге неда анга жууукъ халда болмазгъа керекдиле. Сора, сабийлени бу къауумларына бериллик фатарлагъа толур ремонт этилип, алада жашап къалырча толусунлай хазыр болургъа тийишилди. Республикабызны кырулушчулары уа фатарланы ремонтсуз бердиле», – дегенди ол.

Экинчиден, докладчы айтханнга кёре, кырулушчуланы араларында бу ишге къатышыргъа соймегенлери да аз тыйюлду. Бирле динни сылтаугъа саладыла, башхалары коммерциялык рынокда фатарланы терк сатып кытуулургъа излейдиле. Дагъыда бир сылтаулары: ёксюзлеге юлешинирик фатарлары болгъан юйлеге излемле къаты болгъанларыды. Башхача айтханда, бу юйледе турмуш тынчыкълы болуруна кырулушчу ишлеп бошагъанындан сора эки жылгъа гарант берирге керекди. Ол а алагъа ауур кёрюнеди.

Дагъыда бир шарт – фатарланы ёксюзле кеслери да жаратырча болургъа тийишилди. Бу эм башын да айтылгъан излемлеге келишген юйле уа республикабызда азыдыла.

«Бу халла бла байламлы 2024 жылда бу къауумдагы жаш адамлагъа жашау журт сертификатла берирге оную кыялы кёрюлгенди. Сертификатны алыр ючюн, жаш адамгъа 23 жыл толургъа эмда файдасы регионда жашау этерге жетерик ахчаны эм аз ёлчмемине жетерге керекди. Бу амал арт жыллада, быйыл да кенг хайырланылады, аны юсю бла жыл сайын ол ёксюз фатарла бла жалчытылынадыла. Законодательствогъа тийишлиликде, жашау журтла 18 жыллары толгъанлагъа да берилерге керекдиле. Аны толтуруун чегинде 18-22-жыллыклагъа тэлеуле этиледиле», – деп, Ачемез Магомедович бу башламчылыкъны республиканы Парламенти

да дурус кёргенин айтханды. Ол билдиргенича, этилген мадарланы хайырындан арт онжыллыккада фатарлагъа кезиулерин сакълагъанланы саны иги да азайгъанды: алгын ала минг бла жарым болгъандыла, жыл сайын алагъа орта эсеп бла жюз адам кыошулгъанды. Сертификатланы беруи ол халны игиге айландыргъанды, сёз ючюн, быйылны башындан бери ахча кыолуу эки жюзге жууукъ адам болгъанды. Жылны ахырына ол тарихны 220-гъа жетдирирге мурат барды. Андан сора да, этилген келишимлеге кёре жюз фатар хазыр боллукъдула. Иш бу халда барса, келир жыл 300 чаклы бир ёксюзно юйлери боллукъдула, алай бла кезиулерин сакълагъанланы саны иги да азайырыкъды.

Быйылда Мокъаланы Ачемез дагъыда бир шартны белгилегенди: кыралыбызны бир регионда да ёксюзлени 100 проценти фатарла бла жалчытылынамагъандыла, хар биринде да алагъа кезиулерин сакъларгъа тюшеди. Орта эсеп бла Россейде ол тизме бир жылгъа бир процентге азаяды, къолайлы субъектледе – 5 эм андан кёп процентге. «Биз быйыл ол тизмени 8-9 процентге азайтыр умутдабыз, алай бла кыралда бу ишни тамамлауда эм игилени санында болурубугъа

ышанырчады. Ахча жаны бла чырмаула чыгарык тыйюлдоле, Правительствода бу ишни магъанасын анылайдыла», – деп белгилегенди докладчы.

Фатарларын сакълагъан эм кёп ёксюз Нальчикдедиле, аны ызындан Чегем район барады. Берилген сертификатха жаш адам, кесини ахчасын кыошуп, уллуракъ фатар алыргъа да боллукъду, анга чек салынмайды. Кёпле бу жыл санда юйдегили болгъанлары ючюн, аналык капиталны хайырланнганла да бардыла.

Сора, быйылда бир затны да чертирге керекди: сабийге сайлау бериледи – ол неда сертификатны алырдула, неда фатаргъа кезиун сакъларгъа боллукъду. Сертификатда берилген ахчаны ёлчмемине бир отулу фатарны багъасы чакълыды – 3 миллионнга жете келеди. Россейни Кырулуш министрствосу хар юч айдан квадрат метрни орта эсеп

бла багъасын чыгъарады, сертификатны ёлчмемине анга кёре төргеледи.

Кырулушчула бла чыкъгъан проблемагъа кёз кырамын палатаны башчысы **Хазратали Бердов** да билдиргенди. Ол оюм этгенден, алагъа юй ишлерге эркинлик берген кезиуде, ёксюзлеге да фатарладан юлюш чыгъарырча излем салыргъа керекди. Унамагъанлагъа кырулушну бардырыгъа эркинлик бермек кыоюу болушуркъуду, дегенди Хазратали Александрович.

Алисултан Алишанов билдиргенича, Нартанда ёксюзле тургъан юй ишлеген 30 жылны ичинде андан 706 жаш адам чыкыгъандыла, ала барысы да орта неда бийик усталык билими алгъандыла, урунадыла.

– Юйор кодексге тийишлиликде 9-11-чи классланы таусханланы кыагъытларын осыулукъ эм попечительство органлагъа иебиз, ала ишлерине жууаплы

кёзден къарагъанларын белгилерчады, хар сабийни жашау къалай кыралгъанына кёз-кыулак болгъанлай турадыла, – дегенди Алисултан Алишанов. – Вузлада бла суздада ёксюзлени насихатчылары бардыла, арт 5-6 жылда аладан бири да окъуудан кысталмагъанлары уа бу иш тынгылы кыралгъанын кёрюзтеди. Кыйналгъан сабий болса, осылукъ этген бёлюм болушургъа кюрешеди.

Сабийлени фатарла бла жалчытыуну юсюнден айтханда, ол кыагъытла алгъа жер-жерли администрациягъа, андан а Жарыкъландыруу эм илму министрствогъа жиберилгенлерин айтханды. «2013 жылгъа дери бу иш ауур баргъан эсе, андан сора тап кыралгъанды. Жангъада сентябрьде 4 сабийибиз фатарла кыолу болгъанды. Ёксюзлени санындан энчи аскер операциягъа кыатышханлагъа да кыайгырыу уллуду», – деп ко-шошанды директор.

Алисултан Алишанов айтханыча, бир-тюрю сылтау бла фатар аламал кыялы, бюгонюкде 30-40 жыллары толгъанла да аланы жашау журтла алыргъа тизмеге кыошарларын тилеген кезиуде болдыла. Алагъа болушлукъ этиледи, сюдле да былай тилеклени толтурадыла. Алай бла тарыгычуланы асламысы 2013 жылгъа дери хал бла байламлыдыла.

Ахмед Татаров прокуратураны жанындан ёксюз жаш адамланы фатарла бла жалчытыуа къалай кыралгъаныны юсюнден айтханды. Ол чертгенича, прокурорла шахарлада бла районлада тинтиулени дайым бардырадыла, аланы законлу сейирлери толтуруларына сакъ боладыла. Жыйылыуну ахырында этилген билдирюле бла байламлы республиканы Правительствосуна, районланы бла шахарланы администрацияларына эсертюле жарашдырылгъандыла.

КУЛЪЧАЛАНЫ Зульфья.
Сурат авторнуду.

Себеплик

Кёп сабийли юйюрлеге къайгъыра

КъМР-ни Урунуу эмда социал кыоруулау министрствосундан билдиргенлерине кёре, быйыл республикада 5,5 мингден артык юйюрге сабий сад ючюн тёлеген ахчаларыны бир кесеги къайтарылгъанды. Аллаи болушлукъ сабийлери кырал неда муниципал учреждениялагъа жюриогенлеге этиледи.

Алай бла жылны башындан бери сагъынылгъан ахча сегиз мингден аслам сабийге тёленгенди. Са-

улай алып айтханда, аны ёлчмемине 65 миллион сомгъа жетгенди.

Аны бла бирге бурунну жылдан бери Къабарты-Малкъарда кёп сабийли юйюрлени садик ючюн тёлеген ахчаларыны бир кесеги къайтарылгъанды. Аллаи болушлукъ сабийлери кырал неда муниципал учреждениялагъа жюриогенлеге этиледи.

Алай бла жылны башындан бери сагъынылгъан ахча сегиз мингден аслам сабийге тёленгенди. Са-

ла. Аллаи кезиуде кырал биринчи сабий ючюн ахчаны – 20 процентин, экинчисине уа 50 процентин къайтарады.

Эсге сала айтсакъ, тийишли заявленияны жашагъан жерлеринде Кырал эм муниципал жумушланы тамамлагъан эмда Урунуу, иш бла жалчытыу эм социал кыоруулау ара-лада берирге боллукъду.

КУРДАНЛАНЫ Сулейман.

Билим

Окъутуу ишге жангъы излемлени тири кийуре

ётдюргендиле. Харун элде Маданият юйно директору, эл советини таматасы болуп да тургъанды. Методика кабинетде ишлегенде, Харун – сынамлы педагог – районну школларыны устазларын алчы методика бла ишлерге юйрете, окъутуу-юйретиу ишни ол заман излегенча кыраугъа уллу кыйын салгъанды. Аны адамлыгыны юсюнден устазла, окъучула бюгюн да айтдыла.

Окъуу ишде жетишимлери ючюн Харун «СССР-де халкыны жарыкъландырууну отличниги» деген белгиге, талай махтау эм ырызлыкъ кыагъытлагъа тийишли болгъанды. Аны элге тамата этгенлеринде, жангыдан кыралла баргъан элни газ, суу, башха керекле бла жалчытыугъа кече-кюн демей къайгыыргъанды, аны бла бирге билимин кётюрююно да тюзге санагъанды: Къабарты-Малкъар кырал уни-верситетини дагында эл мюлк факультетини зоотехния бёлюмюн заочно окуп бошагъанды. Харуннга маданият жаны бла этген жетишимлери ючюн «Къабарты-Малкъар Республиканы маданиятыны сыйлы кылулукъчусу» деген ат да аталгъанды. Ма аллай, хар нени да билирге сойген, жамауат бла ишлеу-но тасхаларына тюшоннген, андан ырызлыкъ да алгъан адамны кызыды Мarina.

Айхад а, ол юйюнде устазны кыйынына, билим бери-

Тёбен Чегемни школунда иги кесекни ишлеген Байтуугъанланы Марина, Жансойланы Харунну кызы, алгъаракъда Къабарты-Малкъарны Башчысыны кыолундан саугъа алгъанды, окъучуларын олимпиадалагъа иги хазырлагъаны ючюн. Ол малкъар тилден бла адабиятдан окъутады.

уге да таматала – анасы Адикат бла атасы Харун, тамата эгечлери – къалай энчи кёз бла къарагъанларын кёрюп ёсмесе, башха сайлау да этерик болуп эди. «Сабийликден окууна окъургъа бек сойгенме. Атамы уллу библиотекасы болучу эди, бюгюн да сакъланады. Ол юйретгенди окъууну татыуна, сабийлени сюерге да. Бюгюн не жетишимлерим бар эселе да, атамы хакъы барды анда», – дейди Марина.

Алай бла, ол жашауун сабийлеге малкъар тилден бла адабиятдан дерс берууге атап, Хушто-Сыртда школну бошагъанлай, 1988 жылда Къабарты-Малкъар кырал университетини орус-малкъар бёлюмюне киргенди. Аны бошагъаныне окъуна 1992 жылда Хушто-Сыртда башланнган классланы окутуп башлагъанды. 1998 жылда

уа Байтуугъанланы Амушун жашы Рашит бла юйор кырап, Тёбен Чегемге кёчгенди. Анда алгъа орус тилден бла адабиятдан окъутуп тургъанды, бусагъатда уа ани тилге кёчгенди. «Мен бери школгъа келгенде, мында директор Байтуугъанланы Мусабий эди. Бек ыразыма анга, мени таукел этгени ючюн. Бюгюн а таматабыз Сарбашланы Альбертди. Аны болушлукъу бла этиледиле бар жетишимлерибиз», – дейди Марина.

Алай бла, ол школну босагъасындан устаз болуп атлагъаны отуз алты жыл болуп келеди. Ол заманыны ичине кёп тюрю махтаугъа тийишли болгъанды Марина. Алай а: «Кыйынымыды тутхан ишинг?» – деген соруума ол былай жууап береди: «Кыйын деп айталмам, алай а бек жууаплыды устазны иши.

Суу жагъала тазаланадыла

Озгъан шабат кюн КъМР-ни Башчысы Казбек Коконуну буйругъу бла республиканы Табийгъат байлыкъла эмда экология министрствосу «Россейни суулары» акцияны чеклеринде суботник бардыргъанды. Ол черекни, кёллени жагъаларын эм шауданланы тийрелерин кир-кипчикден, кылгъан-кыулгъанладан, чырпыладан тазалар мурат бла кыралгъанды, деп билдириледи КъМР-ни Табийгъат байлыкъла эмда экология министрствосуну

пресс-службасындан. Бу жол анга КъМР-ни табийгъат байлыкъла эмда экология министри Шауаланы Илиясны башчылыгында ведомствону, табийгъатны сакълау бла байламлы болгъан организацияланы келечилери, волонтерла эм огтурлу ишге уллу кёллююк этмеген жерлешлерибиз да къатышхандыла. Ала, бирлешип, Нальчик сууну Осетин орамдан Идаров атлы орамгъа, дери кесегин кир-кипчикден бла зыбыр кылгъан-кыулгъанладан

тазалагъандыла. Саулай алып айтханда, «Россейни суулары» акция къалай ишлегенин билдиргенди. Андан сора да, иш беричюле бла байламлыкъланы, тарихли жангылыкъланы юслеринден айтханды. – Биз ишибизни алай кырадыбыз: алыкха студентле окъууларын бошагъынчы окъуна иш беричюле аланы ышаннгылы усталаны даражаларында кёрюрча эмда кеслерине чакъырчыра. Тарихли болумла уа бизни бла байламлыкъла жюриотген иш беричюлеге жашланы бла кызыланы кыаллай жетишимлери барлыкъларын кёрюп турурча онганы кырадыла. Бизге да ол окъуу программаларыбызны бюгоннго излемлеге тийишлиликде жарашдырыгъа ахшы амал болады», – деп анылатханды Ратмир Коцев.

Байламлыкъла

Бир бирни ахшы сынамына тюсюне

Къабарты-Малкъар кырал университетеде окъуу юйле аралы академиялы байламлыкъланы программасы ичин башлагъанды. Бу жумуш мында экинчи кере Москвада халкъла аралы байламлыкъла кырал институт (МГИМО) бла биргеликте кыралып бардырылды. Бир ыйыккыны ичинде студентле бла окъуу юйно бирси келечилери бир бирлерине сынамыларын юйретирикдиде: билим беруи эмда маданиятны ызылы жумушлагъа кыатыштырыкъдыла, усталык жаны бла айныуну эм ахшы, ышаннгылы амалларына тюшонюрюкдюле. Аны бла бирге уа Россейни регионларына ырыскы жаны бла кыошумчулукъ болурча этиуно юлгосюн жарашдырыгъа юйретирикдиде.

Программаны кырагъанланы мураты усталыкъланы энчиликлерине алгъадан тюшондюрююно айнытыду, окъуу юйлени энди бошагъанланы иш бла жалчытыууну, усталык жаны бла ёсюнону жолаарын излеуде. МГИМО-ну студентлерине уа ол академиялы сынам алыну, бюгонлюкте жашауда изленген, сурамлары уллу болгъан ызыланы юслеринден билиу, Шимал Кавказны сейирлиги, аны энчи маданияты бла шагъырейленюно ахшы амалларындан бириди.

Тюбешуно ачылыуунда уа КъМКъУ-ну битеулю жумушла жаны бла проректору Мурат Гукешовко сёлешген эди. Ол былай жумушланы маданиятла аралы магъанасын, мурдорлу билимни тарихли дунияда кыйыматын да айтханды.

– Бюгонню тюбешуу бизни барыбызны да бирикдиреди, биз бир уллу кыралны –Россейни–инсанлары болгъаныбызны бютюнда белгилейди. Билим эмда, бетден-бетге тюбешип, бир бирни сынамына, ышангылы амаллагъа тюшонюу а хар заманда да адам улугъа магъаналы болгъанлай кыладыла. Бу ыйыкъ бизни барыбызгъа да шухёлкуну, кенгешилени, окъуу юйле-

ни араларында ышаннгылы байламлыкъланы татыуларын аныгълагъарына ийнама. Былай тюбешуиле бизни университетлерибизни да айныуларына кыошумчулукъдула, – дегенди Мурат Гукешов. МГИМО-ну студентле эмда окъуу юйно бошагъанла бла ишлеген управлениасыны таматасы Анастасия Войццкаяда байламлыкъланы былай, бетден-бетге тюбешип, хар нени кеслери кёрюп эмда эшитип юйретуи жаны бла юлгосюн ахшы жумушла санагъанды. Былай жыйылуладан сора жаш тёлюно келечилери кеслерине шухёла тапханларын да. Андан сора да, Къабарты-Малкъарны бай эмда сейир маданияты уа жашлагъа бла кызылагъа кёп жаны бла билимлерин, анылауларын ёсдюрюно ахшы амалы болгъанын да чертгенди.

МГИМО-ну ректоруну кенгешчиси Антон Подшивалов, жыйылыугъа видео амал бла кыошула, тюбешуиге келгенлени алгъышлагъанды. Ол былай жумушла, жалаанда жаш тёлөгө неда окъуу юйлени таматаларына угъай, сынамыны байлыкъландыруугъа ахшы юлго болгъанын белгилегенди. Байламлыкъланы чеклеринде ол, андан сора да, КъМКъУ-ну келечилерине жууукъ заманда Стамбулда боллукъ Окъууну бошагъанланы иш бла жалчытыудан халкъла аралы конференциягъа чакъыруу берилгенди билдиргенди.

Москвадан келген кыонакъланы окъуу юйюбюз бла шагъырейлендире, КъМКъУ-ну усталыкълагъа алгъадан тюшондюрюи иш жаны бла бёлюмюно таматасы Фатима Тхазеплова университетни кюлюлю илму мурдорла барлыгыны, анда онёрт окъуу бёлюм ишлегенин, Минги тауну тийресиндеги билим беруи илму комплексини, тарыхлы бешинчи номерли дачаны юслеринден да халпарлагъанды.

Усталыкъланы ёсдюрюу жаны бла иш кыалай баргъаныны юсюнден сёлеше,

КъМКъУ-ну бу жаны бла бёлюмюно башчысы Ратмир Коцев «Карьералы маяк» къалай ишлегенин билдиргенди. Андан сора да, иш беричюле бла байламлыкъланы, тарихли жангылыкъланы юслеринден айтханды.

– Биз ишибизни алай кырадыбыз: алыкха студентле окъууларын бошагъынчы окъуна иш беричюле аланы ышаннгылы усталаны даражаларында кёрюрча эмда кеслерине чакъырчыра. Тарихли болумла уа бизни бла байламлыкъла жюриотген иш беричюлеге жашланы бла кызыланы кыаллай жетишимлери барлыкъларын кёрюп турурча онганы кырадыла. Бизге да ол окъуу программаларыбызны бюгоннго излемлеге тийишлиликде жарашдырыгъа ахшы амал болады», – деп анылатханды Ратмир Коцев.

Андан тышында да, тюбешуно кезиунде кыонакъ жашлагъа бла кызылагъа окъуу юйюбозде болгъан студент биригулени юслеринден хапар айтылгъанды, аланы сорууларына жууапла да берилгендиле. Белгиленгенича, тюбешуно программасы окъуу-билим эмда маданият ызылы жыйылулагъа байды. Энди алда кыонакъланы: «Россейни регионларына ырыскы жаны бла кыошумчулукъно юлгосю» деген кей-оюн, тарыхлы бешинчи номерли дачагъа жолочулукъ, университетни битеу да бёлюмлери бла, ала бла бирге уа миллет маданият аралары бла да, шагъырейленюу сакълайды.

Андан сора да, кыонакъла КъМКъУ-ну Минги тауну тийресиндеги окъуу-илму арасына барлыккъдыла. Малкъарлыланы маданиятлары бла шагъырейлене, теспеулеге кыарыккъдыла эмда макъамлагъа тынгыларыкъдыла. Айхад а, кыонакълбайла, адетде болуучусу, кеслерини кыонакъларын төрели миллет аш-суу бла да сыйларыкъдыла.

ТРАМЛАНЫ Зухура
хазырлагъанды.

Жетишимни ёзеге – шёндюгю амалланы хайырлануы

КъМР-ни Саулукъ сакълау министрствосундан билдиргенлерича, арт заманнга дери республиканы Онкология диспансеринде жылгъа 8 бийик технологиялы операция этилгенди. Бюгонлюкте уа аланы саны 140-гъа жетеди неда 17,5 кереге ёсюм эсленеди.

Быллай ахшы тюрленулеге жангыртуу иш дайым бардырылгъаны, ол санда бюгоннго амалла хайырланылгъанлары себеплик этгенди. Сёз ючюн, араны «Онкология ауруулагъа къажау туруу» Федерал проектге кёре мюлк-техника мурдорун игилендируу жаны бла аслам иш этилгенди, иги кесек жангы оборудование да алыннганды. Ол а операцияланы тынгылы эм саусузлагъа да кыоркыуусз болурча этерге болушуркъуду.

Болсада тийишли кадрла болмай, ишни жетишимли бардырыр амал жокуду. Аны себепли бусагъатда диспансерде федерал

аралада ишлеп тургъан сынамлы специалистле урунганларын да белгиле айтырчады. Хирургия болушлукъну тирилтирге да кёбюсюнде аланы кюрчери бла онг табылгъанды.

Сагълынылагъан жангы амалланы тизмесинде видеозендоскопия да магъаналы жерни алады. Нек дегенде бусагъатда операцияланы асламысы аны болушлукъу бла бардырылады. Андан сора да, малоинвазив технологияланы себеплиги бла саусузгъа азыракъ заран жетеди эм ол кысха заманда аягыты юсюне турурча болады.

Эсге сала айтсакъ, энди жерлешлерибиз бийик технологиялы операцияла этдирир ючюн, башха регионлагъа бармай, кесибизде болушлукъ алалыкъдыла. Алай эсе уа, иги кесек адамны жашауун сакъларгъа эм саулукълу жашаугъа къайтарыргъа кыолдан келликди.

МАГОМЕТЛАНЫ Сулейман.

САЙЛАУУ

Озгян ёмюрнө 20-30-чу жылларында кыралда маданият жанына бекүлү эс бёлюннгенди. Школлада, башха окыу мекамлада да театр кружокла ачылгандыла, халкь сахна оюнлагга суююп кыараганды. Кеслерин сахнада көргөн жигитлеге ушатып, аман кылыккыларын тюзетирге, көзге ариу көрюнорге суюгенлени саны ёсе барганын, театр искусствону кючю алай улуу болганын көрюп, кыралны оюнда суюеген адамлары миллет театрланы кыурауга киришгендиле.

Аны бла байламлы, республиканы оюучулары Москва бла келишип, 1935 жылда Кыбарты-Малкырга ара шардан белгили режиссёр, ГИТИС-ни профессору Илья Судаков комиссия бла келип, А.Луначарский атлы театр институтта малкяр студияда окургга деп, отуз жаш адамны сайлаганды. Кючмезланы Шарифа аланы араларында болганды.

Ол 1916 жылда Холамда тууганды. Сабий заманында окууна тепсерге, жыларгга суюгенди. 30-чу жылдада маданият жаны бла кыралны измелерин бардыра, хар бир элде клубла ачылгандыла, школда да, алада да оюн-журь коллективле ишлеп башлагандыла. Аллай ишле Холамда да баргандыла. Шарифа алагга тири кыатышханды.

Эл драмкружоклагга деп, гитче, кыксха сахна оюнчукланы школдада устазла кеслери, ол заманда кылам алгыанла Шахмырзаланы Саид, Гуртуланы Берг, Этезланы Омар, сора, аланы энйлеп, сабийле кеслери да жазгандыла. Ол ушак оюнда, кюзогө кыарагачна, малкярарыланы жашау болумларын, кыайгыларын, кыуанчларын сахнагга чыгарып, кён затны юсюнден оюм этдиргендиле. Аны бла бирге улуу театр санатха жол ызлагандыла. Шарифаны сахнагга суюмеклиги ол заманлада окуна башланганды.

Аны юсюнден Маммеланы Ибрагим «Малкяр театр» деген китабында былай эсгере эди: «Шарифа гитчелигинде окуна артист болуп ойнауучу эди. Ол атасыны чубур тончугун чоёге айландырып, аны чырга бёркюн терен кирип, кёмор бла кесине мыйыкыла этип, сакчална боюп, койдиге билмей турганын, терезе бла юйге секирип, неда бир отуудан бирине кирип, тепсей, адамланы жубатычу эди. Аланы кюнушуларында абадан адамла окуна жети-сегизжыллык Шарифаны ойнагыяны кыарагга келгучю эдиле...»

ЛЕНИНЧИ ОКЪУУ

ШАХАРЧЫКЪДАН – ГИТИС-ге
1934 жылда Ленинчи окыу шахарчыкда театр ишлеге юйретген студия ачылганды. Шарифа ары суююп барганды. Алай анга анда кён окургга тошмөгөнди – 1935 жылда Москвачыла артистлеге окургга жаш адамланы сайларгга дегенде, ол ишин Ленинчи окыу шахарчыкдан башлагандыла. Илья Судаков кыксха сынау оюнда Кюч-

мезланы Шарифаны фахмусун көрюп, аны студиягга алганды.

Нальчикден ары жол танымагачан кыызлагга бла жашлагга Москвада жашау тынч болмаса да, сейир а кёрюннгенди. Луначарский атлы театр институтта беш жыл окуп, жаш адамла кёп затха юйреннгендиле. Анда атлары дуниягга айтылган устазлагга, улуу артистлеге, белгили режиссёрлагга тюбөгендиле, сахна санатны таскаларын билгендиле. Кертти да, ол биринчи профессионал студияда окугуанланы кыйсын алып кыарасанг да – фахму черегти! Алай болмаса, чаккырмаз

Сахнаны устактары

ФАХМУСУ БЛА ЭСДЕ КЪАЛГЪАНДЫ

Малкяр миллет театрыни профессионал билим алган биринчи артистлери тарыхха киргендиле. Аланы атлары бюгюн тауруудача айтыладыла. Къайсын алсанг да, бир бирге ушамаган, энчи фахмулу адамла. КЪМАССР-ни сыйлы артисти Кючмезланы Наныуну кыызы Шарифа аладан бири эди. Быыйл ол тууганлы 110 жыл болады.

эдиле бизни студентлерибизни ол кезиуде алынган «Александр Невский», «Волга, Волга» деген кинофильмлеге кыатышыргга.

Сахна нёгерлерини кыйсы да белгилегенди студент оюндада Кючмезланы Шарифаны фахмусун. Аны Московын театрларында да чаккыргандыла.

ТЕАТРНЫ КЪУРАМЫНДА

1940 жылда октябрь айда Москвада окугуан биринчи студия, ана тилге Къулийланы Къайсын кёчюрюп, юч диплом спектакль бла кыйтаханды: Лопе де Веганы «Къый шауданы» (патчахлык ючюн кореш); Всеволод Иванову «Бронепоезд 14-69» (Ушак Востокда граждaн уруш); Мольерни «Скопенни хыйлалары» (хыйлачы Скопен, къартланы алдап, ачкаларын алады, жууапха тартылгандыла уа, ёле турганыча этип, кечгинлик алады). Малкяр халккын профессионал миллет театрыни иши бу юч сахна оюн бла башланганды.

Москвада «Къый шаудан» деген диплом спектакльни көргюзтгенде, анга кыарагачна бизни биринчи артистлерибизни ойнагачларын көрюп, сейир этгендиле. «Вечерняя Москва» деген газетте аны юсюнден жаза, журт критик И.Шинник бу тау элден келген жашланы бла кыызланы сахнада кеслерин жюрютоулерине, фахму хунерлерине бийик багга бергенди. Шарифаны юсюнден а статьясында:

«...Кючмезланы Шарифа уа кёлню көрген ара шахарчы кыараучуланы кесини жангылыгы бла, фахму кючю бла сейирге кыалдырганды. Лопе де Веганы «Къый шауданында» Лауренсины ролюн ойнай, ол Ермолваны, аны фахму бийиклигин кыатлаганды», – деп жазганды.

Нальчикде 1940 жылда 26 октябрьде профессионал малкяр театр Лопе де Веганы «Къый шауданы» бла биринчи театр сезонун ачканда, анга кыарагга келгенлени араларында халккыбызны кыуанч, кыйын конлерини да жырчысы Мечисланы Кязим болганды.

Ол Шарифаны оюнуна бийик багга бергенин эсгердиле.

Ол Кючмезланы Шарифаны на-сыплы заманы эди. Дуния башында жангыз болган малкяр театрга ишлей, суюген сахнасында ойнай, кыаручуланы ыразылыкларын эшитте, көре, Афашокчаланы Ибрагим бла бир ююр кыураган кезиюу. Ол жюрек ырахатлык кёпге созулмагачы...

УРУШ ЭМДА КЁЧГЮНЧЮЛЮК ЖЫЛЛА

Улуу Ата журт уруш башланганда, таулу труппаны артистлери кёбюсю урушха кетгендиле. Болсада тишируу артистле ишлерин кюймагандыла. Шахарда госпитальлада жаралы солдатлагга жюрюп, Прохладнада окопла кызгачналагга барып, орус тилде бир актык пёсачыккылары салып, спектакль көргозсе, назмула окуп тургандыла. Немисиле бери жеткенде, ол иш да тохтаганды. Шарифа баш иесини юсюнден кыара кыагыт алып, колунда кыаганак сабийчиги бла кыаганды.

Ызы бла кёчгюнчюлюк кыямасы келип, жангыз жашчыгы анда ёлгенди. Жашау тохтап кыалганыча, алай аны кезиу эди ол Шарифагга. Ата журту ушакда, суюгенлери дунияларын алышып, юйор чырагы ёчиюлюп...

Алай болуп турганды, аны Кыыргыз драма театргга ол заманлада анда маданият министерствода ишлеген,

ГИТИС-де биргесине окугуан Рахайланы Исмайыл чаккырган эди. Ол жылдада Шарифаны жашау бла байлаган жаланда сахна болганды.

ТАНГ ЖАРЫГАН КЮН

1957 жылда малкярарыла кёчгюнчюлюкден кыйтаханда, октябрь айда малкяр театрыни жангыртууну юсюнден жыйылыугга бир кыауум артист бла бирге Кючмезланы Шарифа да чаккырылган эди. Артистле бу кыйгырыугга бек кыуангандыла. Республика театры атына Малкяр деген сёзю кыошаргга деп, ол кюн алай оюу этилди. 1957 жылда 1 ноябрьде малкяр труппа ишлеп башлаганына Шарифа бек кыуанганды. Тас болган насыбы кыйта турганыча, жангыдан жарыганды.

Кёчгюнчюлюкден кыйтып, миллет труппа кыуралганды, ала биринчи Боташланы Иссаны «Таулада танг жарыйды» деген пёсасына көре спектакль салгандыла. Кыараучулагга аны 1958 жылда 9 апрельде көргюзтгендиле. Бу спектакльде Кючмезланы Шарифа кыарт Кябаханны ойнаганды. Аны юсюнден Маммеланы Ибрагим: «Кыарт Кябахан, акъ кызакыла кесип кыолуна берген чач эшмесин алып: «Кёремисиз, жачауат?!» – деп чыкканында, кёлле кёз жашларын сюрте кыарай эдиле», – деп жазады. Ол а оюнчжылкь сюргон окуна кертти фахмуну сындыралмаганын, бюгалмаганын, ётторалмаганын көргозтген шагатлык эди.

СПЕКТАКЛЬ БЛА РОЛЬЛА

К.Хетагуровну «Фатима» деген поэмасына көре жарашдырылган спектакльде Шарифа жашаууну суюген, кимни да ариу сёзю бла жапсарыргга ашыккыган Каширханы ойнаганды. Оюннга кыарагачна, барысыдан да айырып, аны хунерин махтагандыла, ишлеген сыфатын бийик жетишимли этгенин, аллай актриса бла кыйсы театр да ёхтемленирик эди деп, кыйтып-кыйтып чертгендиле.

Шарифа дагыда Жантууланы Иссаны «Анала бла балала» деген драмасында Фердаууну, Боташланы Иссаны «Солтанны кыадары» драмасында Кабасарайны, Къайсыны «Барды дунияда суюмекли» деген драма-сында Гурмаханы, Мольерни «Жорж Данденде» Анжеликаны, Гольдонини «Кыонак юйюно иесинде» оюну Мирондолинаны, «Кыалны тойда» кызгачан, сёзю, кыаугачы Фаризатны, Гогольну «Ревизорунда» Фёкла Ивановнаны, «Бронепоезд 14-60» дегенде Настюшканы, «Айыу улу Батырда» харам ниетли бичени, башха роллары да ойнаганды. Аны сахнада кыураган сыфатлары, бирча фахмулу ишленселе да, бир бирге чыртта ушамай эдиле. Ол а фахмуну энчи белгисиди.

Халкь суюген актриса Кючмезланы Шарифа 1986 жылда ауушханды.

МУСУКАЛАНЫ Сакинат.

Тин байлыгыбыз

Жети атагга дери санаргга...

Бурун заманда кыарачайлылада бла малкярарылада кыызы эрге бергенде, жашха кыатын алгганда жууукьлуккуну эки жанындан да жети атагга дери тергендиле. Кыаршы жууукьгга кыатышыуну дурус көрмегендиле. Ол эмда башха адетибиз – келинни тил тутханы – кыалай сакьланганларыны юсюнден Россейни Илмула арасыны Гуманитар тинтиулени Кыабарты-Малкяр институтуну кыарачай-малкяр фольклор бёлюмюно илму кыулулкучусу Локияланы Жаухар оюмун билдиреди.

СЫЛТАУ НЕДЕДИ?

Алггын жети атагга дери санамай, жууукьлукь алмагандыла таулула. Андан сора да, миллетде бир тукумуну адамларына юйор кыурагга жарамаганды эм аккылбалык жыл саннга жеткен хар адам жети атагга дери санаргга борчул болганды.

Ислам динде «жети атагга» дери тергеу деген ангыламгга эс берилмегенди. Барыбыз да билгенден, бир-бир муслиyman кыараллада экиге айланган жууукьлагга да байлашыргга эркиндиле. Заман бара-баргачна чакьда динде, адет-тёрөлерибизде да тюрлениуле бола барсала да, халккыбызда жети атагга дери жууукьлуккуну саклау эрттеден келеди, аны кыанына киргенди. Бюгюнлюкде бу тергеу кыаты сакьланмаса да, миллетде жууукьну тутга, жюрюте билуу сыйлыгга саналганлай кыалганды.

Миллет фольклорну тинтген заманда, «жети ата» деген сёз тутуш миллетни алггышларында, кыарггышларында да дайым тюбейди. Сёз ючюн, адам айырма алгыш этерге суюген заманда: «Жети атагга дери чагыып, онгуп жашаргга Аллах буюрсун!» неда бир бек ачыуланнганда: «Жети атанга да налат болсун!» – дегендиле.

Даулашсыз, бюгюнлюкде, жети атагга дери санамай, миллетде кыыз да бербиз, келин да алабыз, жууукьлукь жюрютоу да экиге-ючге айланып эм кыаршы тукумла-ны тергеу бла чеклене барады. Алай болсада миллетде юйор жашаууну даражасы таспанлаган дегре жарарык тюйюлдю, халккыбыз, бурун заманладача, ёсюп келген тюлюню юй-кюн болурун излейди.

ТИЛ ТУТУУ

Кыарачай-малкяр миллетде жангы келин кыайынарларыны юйюнде таматала бла бир ауукь заманыны сёлешмей турганды. «Тил тутуу» деген адет төрөден келеди, юйюртеде жангы адам абаданланы сыйлап, аладан тил тутаргга, атарын букьдурургга, сёлөшгенде, кыарамын энишге этерге, сор-масала, ушакьгга кыошулмазгга кереклисин белгилейди.

Бу адет миллетде ахырысы бла тас болмаганды. Алай аны, бурун заманладан кыалган жорукьладан бирине, тиширууну баш эркинликлерине чек салган, кысыу-лукь этген затха санау тюз тюйюлдю.

Адетни тюз англарын ючюн, ол алггын кыалай жер алгынын тохташдырыргга, тил тутуп, жангы келин юйюрно адамлары бла кыалай келишигин, анга юйюрте сёлеширге эркинлик беруюно магьанасын да ачык этерге тийишлиди. Бюгюнлюкде сахна оюнолада көргозтолген эмда юйюрте таурух жалда сакьланган адетни магьанасын тарых жазмалада шартладан айыра билирге керекди.

Тил тутуу келин таматаланы бла кичилени, эр кишини бла тиширууну, жууукь-ахлууну араларында, жангы жууукь юлюш бла кесин кыалай жюрюторге кереклисин көргозтеди. Адамгга сый берге билуу юйге атлап кириуде, аш кыанга артында жер сайлай билууде, абадан бла ёрге кыобуп саламлашыуда эм сабыр, оюмлу сёлөшиуде көрюнеди.

Малкярарылада, кыарачайлылада, дюгер-лиледе да болган фольклор-тарых материяланы келимшидиргенде, алада бир-бирде келиннге кыайын атасындан, башха абадан кыайынарларындан сау жашауун тил тутаргга тюшени ачыкылананды. Сора анга сауугга бла тил ачдыргандан сора, сёлеширге эркинлик бериледи. Бу адетни кавказ миллетдеде бир бирге ушагачан жерлери асламдыла, болсада башхалыклары да тюбейдиле.

Тил тутуугга юйор жашаудан бир жанында болган затхача кыаргга жарамайды. Келин улуу юйюрте оюнуланы, тилеклени, хапар билдириулени эшитмей болмаганды, сора, тюзюнлей сёлөшмесе да, сорлугуун, айтырггын билдиргге амалы болганды: айтырггын кичи кыайынарына, сабийлеге неда башха тиширулагга билдиргенди, кё-

зо-кыашы, кыолу бла көргюзтгенди. Бу адет кыайынлагга намыс этилгенин белгисиди.

Кюншу-тийре, жууукь-төнг келини сёз айыртрай билгенине улуу ыспас этгендиле. Тилин ачдырсала да, жаш келин абаданланы ауузларына чапмай, сабыр, лакьырдасыз сёлөширге, кесин намысына ушагачна да-ражалы жюрюторге керек болганды.

НАМЫСНЫ БАГЪАСЫ – САУГГА

Келинни юйюрно адамларыны барысындан да кыайын атагга улуу сый бергенин энчилерчады. Кыарачай-малкяр миллетде эр кишини сыйи не заманда да улуу болганды эм хар таулу юйюрно кертти даражасы анга намыс этиу бла белгиленгенди. Кыайын ана бла хал аз башхаракь болганды, андан, кыайын кыыздан да юй жумушланы тамамлаган заманда сёлөшмей турганы кыйыныракь эди. Болсада келин, адамланы арасында кыайын анасына намыс этип, тил тутханды, энчи хурметин көргозтгенди, ауу-зуна чапмай, кыарамын букьдуруп, сабыр, салкын халда жюрютгенди.

Тил тутуу келини сёлөшидирю адет бла бошалганды. Юйюрно кыаршы жууугу, абадан адам келиннге эркинлик бергенден сора, келин да, келиннге да саууга этерге, аш-азыкь кыанга кыурагга, аны бла бирге кыууанчылы кыуумуну белгилерге болган-дыла.

Фольклористика жаны бла келиннге сёлөширге эркинлик берилген заманда айтылган сёлзлени магьаналарына да эс бурурчады. Ала алгыш формада халккы ауузунда эркин жюрюктендиле эм аланы асламысын жангыдан тизип айткан кыйын көрюннгенди, нек дегенде хар алгыш айтхан адам аны болумгга көре жарашдырганды.

НЕ АМАЛ?

XX-XXI ёмюрлде тил тутуу, албугьартуу адет да тюрленнгенди. Жангы кыуралган юйюрге ата-аналардан энчи жашайдыла, билими, окыуу болган, ишге жюрюген тиширууну сёлөшмей турургга, атны жашы-рыргга амаллары болмай, миллет жорукьладан бираз таяргга тюшгенди. Бюгюнлюкде, келин, кыайында да көп жумушланы телефон бла тамамалайдыла.

Бурун адетлени бир кыауум жашаудан тас бола баргачанларын белгилесек да, ала саулай жокь болмагандыла. Таматаланы намысларын көрюп, атларын жашырган, албугьартхан, тил тутхан миллетни ангына терен сингип сакьланды. Бир-бир юйюртеде тил тутуу адет, кыксха заманын болсада, сакьланды неда тойну бир белгисича көргозтолунеде. Болса да аны тарых магьанасын ангылатуу энчи жерде болургга керекди.

МИЛЛЕТ СЫРНЫ ШАРТЛАРЫ

Миллет сырны белгилеген шартладан бирине албугьартуу адетни да санаргга боллукьда. Бу адет эр бла кыатын абаданланы алларында, ата-ананы, аккылбалыкь болмагачанланы, киеуно, келинни, кыайында аны араларында болумда көрюннгенди эмда асламында жаш келинни кесин жюрютоуде эсленнгенди . Миллетде тишируу эрини юйюне киргенден сора, ол юйюрно адамына саналганды.

Дагыда бир адет: жангы жеткен кыыз тиширууну адеплилигин белгилей «Бек тап, бек салкын сабийди», - дегре ёч болгандыла. «Салкын» демеклик сөзизм сууукьлуккуну угчай, адамны кесин миллет адетте, төреге көре жюрюте билгенини белгиси болганды.

Айта келгенибизча, битеву бу биз санагачан адетле сый беруюно, сабырлыккыны, сёзю айыртрап айтуюну көргозтедиле. Тил тутууну тарых магьанасы уа жангы келиннге миллетни асламыракь адетлерине сыйыныргга (бойсунургга) кереклисин белгилейди. Бу затха озуп кеткен заманланы жоругьунача кыарамай, маданиятны тас болмазлыкь бир миллет сырынача кыаргга керекди.

Итиниюлюк

Хар сабийни жюрегине жол тапханла

Нейтринодагы орта школда педагог-психолог Александра Львовна Ризаевады. Энди бу мектепде аз сабий окугуаны ючюн ол хар окыуучуну кыылыгын кимден да иги биледи. Сынамлы устаз мында ишлегени

Александра Ризаева.

Жабелланы Мариям.

14 жыл болады. Сора Александра Львовна жамаяут жашаугга да тири кыатышады. Кён болмай ётген айырыулада комиссияда да ишлегенди.

Жабелланы Мариям а мындагы сабий сатда юйретуючно болушлукьчусуду. Хар сабийни жюрегине жол таба билген кыызы коллективде намысы жюрюйдю.

Суратланы МАМАЙЛАНЫ Алий алганды.

Журтун кензден жарытхан журлдуз

Ата журттарындан узакьлагга кетип, жашау жолларын анда кыурап, урунууда жетишимли болуп, атларын иги айдыргачан жерлешлерибизни юслеринден эшите турабыз. Кыарачайлы, малкярлы болса да, кыууанабыз, ала бла ёхтемленебиз.

Бу хапарымда кыарачайлы кыарындашыбызны юсюнден айттайм. Ол белгили хирург, медицина илмуланы доктору Хапаланы Сагити. Кыыргыз-станда тууганды. Атасы Аубекирни бла анасы Гочияланы Балжанны алты сабийлеринден бири эди Сагит.

Аубекир юйюрно бла 1958 жылда Кавказгга кыйтып келеди. Холодный Родник элде тохтаиды. Сагит а анда сегиз классны таусады. Школда окугуанда, химиягга бла биологиягга аслам эс бурганды. Бу дерслеге суюмеклиги окугуан устазлары бла байламлы эди.

– Бизни Счастливое элчи орта мектебинде окугуан устазла не жаны бла да колгого тийишли адамла эдиле. Билимдери – терен, адамлыклары – улуу. Сабийледен заманларын аямагачан, иш кёллюле. Аллай адамланы кыолларында сабий аман окыулыккь тюйюл эди. Школну директору уа, Чаггарланы Зулкарнайны жашы Ханайип, бир да болмагачна огьурлу адам болганды. Асыры ариу сёлөшгенден, анга тынгылап турлугу-нг келе эди. Орус тилден а Кыанаматланы Нина Сюлеменовна, физикадан Сорюкин Павел Сергеевич, химиядан Тамара Ивановна Крацова дерс бергендиле. Барысы да сабийледен билимлерин, заманларын аямагачан устазла болгандыла – деп, Сагит Аубекирович устазларын тансыккылап эсгереди.

Жашау жолуна усталыкь сайлаганыны юсюнден а ол былай айтады: «Кыыргызда турганыбызда, андан кыйтахан жылларыбызда да адамла кён ауруй эдиле. Анамы анасы да көп ауруганды. Аланы инжилтенлерине кыарап, кесим да бек кыйыналып тургачна. Ол заманлада окуна акыыл этген эдим доктор болургга. Жарсыугга, аммам мен доктор болгунчу дуниядан кетген эди».

Ол мураатын жаш дайым эсинде тутханды. Школну бошагачан сора Новосибирск шахаргга барады. Биргесине төрт кыарачай жаш да бар эдиле. Институтха жангызда Сагит тюшдю. Анда устазла элги жашны химиядан билимине энчи эс бурдадыла. Аны юсюнден окую юй чыгаргачан газетде да жазылганды.

Кыауум жылдан жаш институтну медицина бёлюмун таусады. Сора, билимин андан ары ёсдюре, интернатурагга киреди. Ол кезиуде аны аскерге чаккырадыла. Ол Новосибирскде кыулукь этеди. Анда да багыуу иши бардырып, госпитальда операциялагга да кыошулуп турганды.

Анда да иги сынам алады. Аскер

кыулугу-нун бошар заманнга Новосибирскде жюргуланы кенгешлери болады. Хапа улун да ары чаккырадыла. Ол жыйылыуда Россейли кардиохирургияны тамалын салгачан адамдан бири, инкубацион наркозну автору Евгений Николаевич Мешалкин да болганды.

– Жыйылгачна анга иги да кыулак салып тынгылай эдиле, хар айтхан сёзюн ычындайрмай. Ол сёлөшип бошагачан сора, мен анга кыауум соруу бердим. Жыйылыудан сора уа, кесине чаккырып: «Менде ишлерге сюемисе», дейди. Ол манга улуу сый эди, олсаг-аттай ыразылыгымы билдирдим, -деп эсгереди Сагит Аубекирович.

Алай бла Сагит Кыан тамырла бла байламлы тинтиуле бардыргачан институтта гитче илму кыулулкучу болуп ишлеп тебирейди. Академик Мешалкин колунда ишлегенлени билимлерин, сынамларын да ёсдюрюю ючюн, институтну битеву бёлюмлеринде уруннгандыла. Сагит да аланы барысын да ётгенди, хар биринде да кесин сынаганды. Ол кезиуде медицина илмуланы кандидаты, доктору да болады.

2006-2011 жыллада институтну илму-кыурау бёлюмюно таматасы болуп турганды. Анда ишлеген кезиуде эки милген артыкь адамны жюреклерине операция этгенди. Аны хапары Россейни башха жерлерине да жайылганды. Жюреклерине операция этдиргге анга жер-жерледен келип тебирейдиле.

Алай эте айла, жылла оза, Сагит ишлеген жеринде атын иги бла айтырганды, эм иги специалисттеден бирине да саналганды.

Уста хирургну аты журтунда да белгили болганды. Жюреклеринден кыйналган көп жерлешлери анга барып, аурууларын унутуп, жашаугга жангы кёздөн кыарап, кыйтып турадыла. Кён болмай белгили назмучу Хубийланы Халип Новосибирскге барып, Сагитте операция этдирип кыйтаханды. Ушагыбызда ол былай айтханды: «Чынтты доктор деп Сагитчагга айтыргга керекди. Ишини да устасы, ауругунача ючюн жарсий да билген огьурлу адам. Кыатынга келип, ушакь этип кетсе, кесини саппа-сау болган сунуп кыюаса. Аны сёзю да дарманды».

Сагит Халипни жюрегине эки опе-

рация этгенди. «Энди асыры жентил болгачымдан, майданнга чыгып, чабарыгым окуна келеди», – деп кыошады Хубий улу. Кён болмай ол Хапа улугга жоралап жыр жазганды. Газет окыучуларыбызны да шагьрейей этейик аны бла.

Кёрмюч

«Сурат кюзгюю, хар къарагъан энчи бир магъана табарыкъды»

Нальчикде суратчы Аппайланы Жаннаны «Кентаврла» деген энчи кёрмючю ачылгъанды

Бизни республикада кёрмючле бардырылгъан жерле аздаыла, аланы асламысы музейде озадыла. Алай уллу шахарлада уа ала энчи фатарлада окына къураладыла. Школлада, больницада, колониялада, шахар майданлада бир сагъатха, бир кюннге неда сау айгъа окына ачыладыла, башы жабылгъан, сакъланнган мекам эсе. Аны къой, жаланда бир суратны кёрмючю да болады.

Энди бизге да жетедиле аллай башламчылыкъла. Нальчикде Ленин атлы проспектни элли жетинчи юйюнде дизайнер Мила Хацукова сурат студия ачханды. Анда белгили таулу суратчы Аппайланы Жаннаны «Кентаврла» деген энчи кёрмючю ачылгъанды. Ол 7 ноябрге дери бардырыллыкъды.

«Заман» газетни журналистлери ары баргъанда, информация технологияланы колледжни окыуучулары Аппайланы Жанна бла тубешиуге келип эдиле. Аланы устазлары, суратчы, жомакчы эм программист Хаджиланы Джамилы бек алгъа «Кентаврла» сурат ксауум неден башланганын соргъанды. «Хар адамда – жаныуар, хар жаныуарда уа адам ышанла бардыла. Сёз ючюн, саны-чархы бек кючлю кёрюнген бир инсанын не жорек жарасуу неда кыйнал тургъан бир жарасы, ауруу болургъа болады. Къарыу бла къарыусузлукъ бир адамда болганын сейирди. Мен аны суратлагъанма. Хар суратчы да адамны табийгъатын тинтеди», - деп жууаппагъанды Аппайланы Жанна.

Кертисин айтханда, Жанна

университетни Дизайн колледжинде устаз болуп ишлегени себепли кентаврланы темасы устаз ишинден чыкыгъан сунгган эдим мен а.

Кентаврла эрттегили Грецияны мифологиясында суратланадыла: аякълары, саны атныкыылача, боюну бла башы уа адамныкыыча. Грекле кентаврланы сыфатларында адамны аманлыкъдан тыйгъан акъылы болганын, алай аны бла бирге жаныуарча кытуургъа да боллугъун кёрюзгендиле. Хар Грециягъа, Италиягъа баргъан адам а анда орамлада, музейдеде сфинкселеге да эс бурлукъду: аланы башлары адамныкыыча, санлары-чархлары уа асланыкыыча. Алайды да, суратчыла, философла да, халкъ да ёмюрлени ичинде къурагъан мифологияларында кентаврланы, сфинкселени сыфатларында

халаллыкъ бла огъурсузлукъ, къарыу бла къарыусузлукъ хар адамда болганыларын кёрюзгендиле.

Студентле хар суратха къаллай бир заман кетгенин да соргъандыла. «Мен бусагъатда акрил бояула бла синтетика холстха ишлейме, ол терк кыуриуду, сурат бузулмай да кёл сакъланады. Суратчыла синтетика холстха кёчюп барадыла. Мен суратны бир кюннге бошаргъа болама. Артда тюзетип, кышуп, кючлендирирге кюрешсем, бютюн бузуп къоама. Экспрессия халда ишлейме. Ол сагъатда сезгеними суратлама», - дегенди суратчы.

Жаннаны ишлери улууладыла. Студентле аны юсюнден да берген эдиле соруу. «Бабуент элде ёсгемме, анда жашайма. Ишieme элден жюрюйме. Табийгъатны сыйгеним себепли шахаргъа кёчерге сыймейме. Элде ёсген адамча, ишлесем, арыргъа да сюеме. Уллу холстда сурат ишлеп кыкыгъынчы уа, бек къаты арийма», - дегенди ол.

Студентле хар суратны магънасын ангылатырын тилегенде, Жанна унамагъанды. «Сурат кюзгюю, хар къарагъан энчи бир магъана табарыкъды», - дегенди.

Жаннаны алгъын кёрмючлеринде да, бу жол да салыннган

БАЙСЫЛАНЫ Марзият.
Суратла авторнудула.

Росгвардия

Тарых кертини къоруулаузгъа алланып

Росгвардия къурагъанлы 10 жыл эмда право низамны сакълаучу аскерлерине да 215 жыл толгъанына аталып, «Тарых эсони сакълай» деген ат бла билеуроссей жумушла бардырыладыла. Алагъа ведомстводан тышында охрананы Элбрус районда кыулукъчулары да къатышадыла.

Кюч ведомстводан билдиргенлерича, росгвардиячыла Уллу Ата журт урушда ёлген аскерчилени эсертмелерин жангыртхандыла, тёгерекни башны кир-кипчикден тазалагъандыла. Ахырында уа Элбрус районну Отарланы Керим атлы краеведение музейинде Аскер махтаулукъну залында Ата журтну къоруулаучуларына аталгъан кёрмюч бла шагъырей болгъандыла.

АБДУЛЛАХЛАНЫ Фатима
хазырлагъанды.

Прокуратура

Бузукълукъ тюзетилгенди

Нальчикни прокуратурасы республиканы инсанларындан бирини саулуугун сакълау жаны бла эркинликлерине бузукълукъ этилгенини юсюнден тарыкылууна къарагъанды. Тохташдыргъаныча, ол адамны сакъатлыгы барды, анга ыйыкъгъа юч кёре гемодиализ этерге керекди. Алай жашагъан жеринден бу медицина жумушла тамамлангъан арагъа барырча транспорт берилмегенди, алай бла ол саулуугъна артыкъда бек керекли багъыуу алалмагъанды.

Аны бла байламлы прокуратура сюдге дау этгенди. Сюд, анга къарап, надзор ведомствону илемин тюзге санагъанды, саулык сакълау учрежденияны инсанни транспорт бла жалчытыргъа борчлу этгенди.

Сюд оноунун чыгъаргъанды

Нальчикде канат жол юзюлюп, адамла ачыгъанлары бла байламлы терслеу материалла тинтилми бошалгъандыла эмда сюд кесини оноунун чыгъаргъанды.

Нальчикни шахар сюдою жолуочулукъла къурагъан «Жемчужина» биригуноу башчысы РФ-ни УК-сыны 238-чи статьясыны 2-чи кесегине бузукълукъ этгенин тохташдыргъанды. Энди ол инсанланы саулыкъларыны эм жашауларыны кюркыуусулукъларын жалчытыуу жорукъларына бузукълукъ этгени - сунмай, адамны саулуугъна ауур заран салыннганы ючюн - терсленеди

Тохташдырылгъаныча, 2025 жылда августда Нальчикни курорт жеринде канат жол юзюлгенди. Ол кезиуде анда бара тургъан тёрт адам тюрлю-тюрлю жарала алгъандыла. Аладан бирини саулуугъна ауур хата салыннганды.

Ачыгъанлагъа этген къоранчлары къайтарылгъанларын эсге алып, сюд биригуноу башчысыны эркинлигин условно халда юч жылгъа сыйырыргъа эми эки жылны ичинде канат жолла бла байламлы ишине чек салыргъа деп, аллай оноу чыгъаргъанды.

Прокуратура ол оноуну законнга къалай келишгенин сюзерикди, деп билдиргендиле бизге надзор ведомстводан.

Тубешиу

Законну ангылатханды, айлыкъ тёлениризин айтханды

Элбрус районну администрациясында РФ-ни Следствие комитетини КъМР-де Управлениасыны башчысыны орунбасары Аскер Гучапшев жамауат бла тубешиу бардыргъанды эмда инсанланы бир ксауумуну тилеклерине бла тарыкыуларына тын-гылагъанды.

Тубешиу «Гипсолит» предприятияны ишчилерине айлыкълары тёлемегени бла байламлы ачылгъан уголовный ишни тинтиую чеклеринде къурагъанды. Анга предприятияны ишчилери, Элбрус районну администрациясыны кыулукълары къатышхандыла. Аскер Гучапшев жыйылгъанлагъа айлыкъны тёлёу бла байламлы законланы ангылатханды эмда уголовный ишни тинтиу не халда болгъанын билдиргенди.

Районну администрациясы эмда предприятияны оноучулары бла ушакъла бардырылгъандан сора, иш хакъ тёленими жыйылгъан борчну тёлерге деп оноу чыгъарылгъанды. Ол оноу къалай толтурулгъун следствие управление контролгъа алгъанды, деп билдиргендиле ведомстводан.

ТИКАЛАНЫ Фатима хазырлагъанды.

Башламчылыкъ

Усталыкъ бла гитчеликден шагъырейлендире

Кёл болмай Москвада Россей-ни энергетикасыны ыйгыгъны чеклеринде РусГидро биригуу, сабий чыгъармачылыкъны «Кюн шахар» академиясында лицей эм Къабарты-Малкъар кырал аграр университет да Нальчикде «Русгидро-класс» ачыуу юсюнден келишим этгендиле. Алай бла Къабарты-Малкъар сагъынлгъан билим бириу проектге къошулгъан онтертюнюю регион болгъанды.

Саулай алып айтханда, келишимни магъанасы – РусГидро,

билим бириу учреждение эм КъМКъАУ байламлыкъда ишлерча этерге. Аны себеплиги бла школчула энергетикадан билимлерин ёсдюрюрге, ол санда энчиликлери бла шагъырейленирге эм усталыкъ сайларгъа бла таукел болургъа онг табарыкъдыла.

«РусГидро-классда» юч жыл окъургъа керек боллукъду. Программага кёре физикадан бла математикадан эмда энергетика бла байламлы башха предметледен теренирек билим

аллыкъдыла, вузгъа киргенде да, экзаменлеги тынгылы хазырланаллыкъдыла.

Эсге сала айтсакъ, «Русгидро-класс» проект Россейде 2010 жылдан бери бардырылады. Аллай классны Нальчикде да ачылгъаны программаны кенгертирге эм регионда жаш адамланы эслерин инженер усталыкълагъа бурургъа, ызы бла жетишмилли урунурча да этерге онг берликди.

МАГОМЕТЛАНЫ Сулейман.

Оюм

Тарихлени орунуна – тынгылылыкъ

Шимал Кавказда туризм бла байламлы болумгъа багъа биче, РАНХиГС-ни округда институтуну эксперти Светлана Кочерга мында бусагъатда кюреш туристлени не къадар кёл келир ючюн угъай, ала ыразы болуп кетер ючюн барады.

Алимни айтханына кёре, «Шимал Кавказ: ушакъ этиуноу, терелени бла айныуу майданы» тогузуунчу халкъла аралы форумун чегинде болгъан «Хазнаны юсю бла сезимлеге: Шимал Кавказын кьонакбыйлыкъ адетлери» сессияда баш магъана туризмни айнытыуда жангычылыкъланы тинтиуге берилгенди. Аланы ичинде уа энчи жерге солугъанлагъа жерибизни «кёргозтуну» угъай, «чакыргъы» салыннганды.

Эксперт ангылатханыча, кёл онжыллыкъланы регион туризм жаны бла «Сатыуну» ариу табийгъат жерлерини, этнография энчиликлерини хайыры бла бардыргъан эсе, бусагъатда

айныу кёл башха жаны бла барады. Ол санда кырулушха, аш-азыкъгъа, халкъ кьолдан усталыкълагъа, жыр-макъамгъа сейир ёседи, солургъа келген инсан а кесин тыш адамча угъай, жерни кесегича сөзеди. Бу халда айныуу кесини излемлери бардыла, бек алгъа уа, ишчилени хазырлауда. Энди экскурсоводла-кёргозтучючюле угъай, сезимлени кырагъан режимсёрла керекдиле, дейди ол.

Светлана Кочерга белгилегенича, округну кьонакбыйлыкъ адетлери да тюрленедиле, бу сакъатда ала «жалчытылынган жумушланы экономикасындан» «магъаналаны экономикасына» кёче тургъан кезиуду. Бу иш

жетишмилли толтурулур ючюн а, туризм, маданият, антропология, цифра амалла, предпринимательство жаны бла билимлери болгъан адамла изленедиле. Жерлени маданият кодларына тюшонмегенлей, кьонакны жюрегинде сезимле кьозгъаргъа амал жокъду, деп чертеди ол.

Ызы бла туризмни айнытыуда алимле бла университетле къаллай жерни алгъанларына да эс бургъанды. Ол оюм этгенден, окъуу юйле тинтиую, турист амалланы кырагъан эмда ишчилени хазырлагъан майданла болургъа керекдиле. «Шимал Кавказын туризмде хазнасын не къадар толу хайырланырча онглары бардыла. Ол мурат бла ишни битёу белгиленген жаны бла бардырыгъа тийишлиди», - деп кьохшанды ол.

КУЛЬЧАЛАНЫ Зульфия.

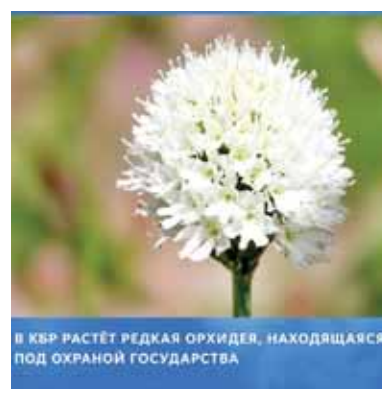
Къудурет

Аз тубеген битим жокъ болуп къалмазча

Къабарты-Малкъарда Россейни бла КъМР-ни Кызыл китапларына тюшген кавказ битимле алаамат сакъланадыла. Аллайладан бири орхидея тюрлюлени ксаумуна кирген траунштейнера сферическая (Traunsteineria sphaerica) деген гюл битимди.

Ол кёлжыллыкъланданды. Аны бийиклиги 30 сантиметрден уллу болмайды. Акъ гюлле бла чагъады. Кеси да шарча тёгерек хал алып къалады. Асламында ол Кавказда бла Тюркде тубейди. Къабарты-Малкъарда Бызынгъы тарында тау жайлыкълада бла Черекни жагъасында, Басхан ауузунда бла Жылы-Сууну тийресинде ёседи.

Кеси да июнь эм июль айлада чагъын тебирейди, бюртюклери бла жайылады. Аны жангызлай неда уллу болмагъан жокъкуда

кёрюрге боллукъду. Бу гюл адам аз жюрюген эм мюлк ишле бардырылмагъан жерледе тубейди.

Аны азия баргъаныны сылтаулары уа – битимни тамырлары бла кызып алгъанлары эмда солургъа келгенлени тау жерледе жюрюрге ёч болгъанларыды.

Жорукъла

Жукъгъан ауруула кенз жайылмазча

Къабарты-Малкъарны Ветеринария управлениасыдан билдиргенлерича, 2024 жылдан башлап Россейде паратуберкулёзгъа къажуу жангы ветеринар жорукъла кийирилгендиле. Ала Эл мюлк министерствонун 896-чы номерли буйругъуна кёре къабыл этилгендиле, 2030 жылны 1 сентябрине дери хайырланлыкълыдыла. Аны юсюнден ведомствону сайтында тийишли документде толуракъ шагъырейленирге боллукъду: <https://click.ru/37zkww>

Анда паратуберкулёздан сакълануу эм аурууу тохташдыруу жаны бла излемлени юсеринден билдириледи. Ол санда ырахынлыгъына малны ишекли болгъанда, ауруу тинтилгенде да, кыаллай амалла хайырланыргъа кереклиси айтылады.

Ветеринар жорукълагъа кёре, паратуберкулёздан сакъланырча мадарла бардырууу чеклеринде эл мюлк предприятыда ауруу жугъаргъа кюркыууу маллагъа жылгъа эки кёре тынгылы къараргъа тийишлиди. Сёз ючюн, ийнекле кьозлагарларындан сора, отуз кюнден халларына эс бурургъа керек болады. Аны бла бирге мюлкге жангы келген малланы отуз кюнню карантинде тутаргъа керекди.

Алай бла бир малны окъуна ауругъаны билинсе, ауруу бирсилеге жайылмаз ючюн, мюлкно чекле-

ринде карантин салынады. Ызы бла анга къаллай багъуу мадар этилирге кереклиси да жазылады. Жорукълада айтылгъаныча, карантин юч жылдан сора кетерилирге боллукъду. Анга кёре мюлкде ырахын мал кълалмазгъа керекди.

Паратуберкулёз кыйын жукъгъан ауругъа саналады. Ол тууарлагъа, ууакъ маллагъа, тоелеге, кийиклеге да жугъаргъа ёчду. Аурууну белгилери: малны ичи ётеди, кёз башлары, жагъы, кыарын тубю кёбедиле, суудан бла ашдан айырылады, арыск болады, шаугютлери кыурашдыла, аркъа сюеги жыйырылгъандан группур сыфат алады.

Паратуберкулёзну жукъдургъан бактерияла топуракъда бла багушда – 330 эм ашларында 300 сутка жашайдыла. Аланы жаланда энчи дарманла чачдырып кырутургъа боллукъду.

Эсге сала айтсакъ, маллада, юй къанатлылада да бир тюрлю жукъгъан ауруу ачыкъланса неда анга ишекли болсагъыз, сюзмай ветеринар службаны «исси ызына» бу телефон номер бла сёлешип билдиргиз: **8 (8662) 40-64-38** неда КъМР-ни Ветеринар медицина арасына: **8 (8662) 40-54-35**.

КУРДАНЛАНЫ Сулейман
хазырлагъанды.

Къабарты-Малкъар Республиканы Цифралы айныу, связ эмда асламлы коммуникацияла министерствосуну, «КБР-Медиа» ГКУ-ну, КъМР-ни Журналистлерини союзуну, «Горянка», «Кабардино-Балкарская правда», «Адыгэ псалэ», «Заман», «Советская молодёжь» газетлени, «Литературная Кабардино-Балкария», «Ошхамахо», «Минги-Тау», «Солнышко», «Нур», «Нюр» журналланы редакцияларыны, «Къабарты-Малкъар» ВТК-ны, «КБР-инфо» информация агентствону, «Элбурс» китап басманы коллективлери «Горянка» газетни жууаплы секретары **КАРАЦУКОВА Фатима Билаловна**гъа атасы **КАРАЦУКОВ Билал Хазизович** ёлгенине бушуу этгенлерин билдирип, къайгы сёз береди.

Ёзденланы тукъум совети экономика илмуланы доктору, профессор **ЁЗДЕНЛАНЫ Бахатны жашы Юсюп** ёлгенини юсюнден уллу бушуу этип билдиреди эмда аны юйюрюне, ахлуларына бла жууукъларына къайгы сёз береди.

Баш редактор
КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан
РЕДКОЛЕГИЯ:
ТЕКУЛАНЫ Хауа (баш ред. орунбасары),
ЖАНИУРАЗЛАНЫ Нахабат
(баш ред. орунбасары),
КЕТЕНЧИЛАНЫ Зульфия
(жууаплы секретарь),
МУСУКАЛАНЫ Сакинат,
ТИКАЛАНЫ Фатима,
ТРАМЛАНЫ Зухура,
УЙБАШЛАНЫ Мурат.

ТЕЛЕФОНЛА:
Редакторну приёмный – **42-63-01**. Баш редакторну орунбасарлары – **42-38-21, 40-04-82**, жууаплы секретарь – **40-28-97**, секретариат – **40-93-62**, корректоры, специалисты – **42-63-52**.
РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛОМЛЕРИ:
Политика эм право – **42-24-02**, экономика – **42-66-73**, культура – **42-66-76**, социал ишле – **42-75-82**, курортла, туризм эм спорт – **40-39-93**, окъучула бла байламлыкъла жюрютюу эм жазылуу – **42-37-94**, сурат алыучу – **40-59-18**, энчи корреспондент – **42-68-72**, операторла – **42-66-85**.

Редакция авторла бла кыагъат жюрютмейди. Къол жазмалагъа рецензия этилмейди эм ала артха къайтарылмайдыла. Газетде басмаланган материаллада айтылгъан оюмла редакцияны оюму бла келишмезге боллукъдула. Алада айтылгъан хар зат ючюн Россей Федерацияны Басманы юсюнден законна тийишлиликке материалланы авторлары кеслери жууаппыдыла.
Газет Связыны, информация технологияланы эмда асламлы коммуникацияланы ишлери жаны бла федерал надзор службаны (Роскомнадзору) Къабарты-Малкъарда управлениасында **2016** жылда **19** декабрде регистрация этилгенди.
Регистрация номер — **ПН № ТУ07-00118**. **Индекс - П 5893**
Газет ийыкыгъа юч кере чыгъалды – **геуюрге, орта, шабат** конюле. Багъасы 13 сомду.

Газетни басмагъа «КъМР-Медиа» ГКУ-ну компьютер службасы хазыр этгенди.
Газет «Издательство "Южный регион"» ООО-ну типографиясында басмаланганды.
Ставрополь край, Ессентуки ш., Никольский орам, 5а
Газетлени ишлерине тандыруу ючюн КъМР-ни почта связыны федерал Управлениасы жууаппыды.
Телефон: 76-01-21
Тиражы **1624** экз. Заказ № **2339**

Номерге графикге кёре 19.00 сагъатда кьол салынады. 20.00 сагъатда кьол салыннганды.
ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГАНЛА:
Байсыланы Марзият – дежурный редактор; Бийчексуланы Жаннета (1-чи бет), Ахматланы Валентина (2-чи бет), Гелаяны Валентина (3-чо бет), Бадыланы Феруза (4-чо бет) – корректорла.

РЕДАКЦИЯНЫ АДРЕСИ:
360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5.
Электрон почта: **elbor_50@mail.ru**